

An abstract painting with a dark, textured background. A central figure is rendered in shades of grey and white, with arms raised. To the right, a large, bright yellow sun-like shape is depicted with radiating lines. On the left, there are red and orange scribbles that resemble a chair or a similar structure. The overall style is expressive and gestural.

eleştiri farkı

Ali K. Metin

HECE

eleştiri

Ali K. Metin: 1964, Bilecik-Sögüt doğumlu. Gazi Üniversitesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler bölümünden mezun. Bir kamu kurumunda görev yapıyor. 1995-1996 yıllarında *Yeni Şafak* gazetesinde fikir yazıları yazdı. 1997-1998'de yayımlanan *Edebiyat Ortamı* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 2002'de yayına başlayan *Kökler* dergisinin kurucuları arasında yer aldı, dergiye yayın danışmanlığı yaptı.

Edebiyat Ortamı ve *Kökler* dışında, *Kelime*, *İkinci Yazuları*, *Kayıtlar*, *Dergâh*, *Yedi İklim*, *Hece*, *Atlılar*, *Üç Nokta*, *Fayraç*, *Ücra*, *Natama*, *Melamet*, *İtibar* gibi dergilerde şiir, eleştiri ve yazıları yayımlandı. Ayrıca *Star Açık Görüş* ve *fikircografyası.com*'da yazmaktadır.

Şiirin Adaleti adlı kitabı, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2015 yılı Edebi Tenkit dalında ödüllendirildi.

Yayımlanmış Kitapları:

Deneme-Eleştiri; *Yazıyla Solumak* (Dergâh Yayınları, 2002), *Şiir Harmanı* (Ebabil Yayınları, 2007), *Şiirin Adaleti* (Okur Kitaplığı Yayınları, 2015), *Barbarlığın Şiiri* (Büyüyen Ay Yayınları, 2017).

Şiir; *Sürgün ve Atlas* (Beyan Yayınları, 1999), *Bir Yangın Tenhası* (Şule Yayınları, 2004), *Barbar Senfoni* (Ebabil Yayınları, 2006), *Pis Kan* (Hece Yayınları, 2010), *Rövanş* (Hece Yayınları, 2014); *Kaza ve Kader* (Şule Yayınları, 2019)

ELEŞTİRİ FARKI

Ali K. Metin

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 557
Eleştiri

©Hece Yayınları

Birinci Basım
Ocak 2020

Editör
Faruk Uysal

Son Okuma
Zehra Betül Bulat

Kapak Tasarımı
www.sarakusta.com.tr

Kapak Resmi
Saadet Metin

Teknik Hazırlık
www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-47-7

Baskı
www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: ELEŞTİRİNİN SULARINDA

Eleştiriye Konumlandırma Çabası /	9
Eleştirinin İki Yüzlülüğü: İdeoloji ve İktidar /	16
Eleştiride Nesnellik Kaygısı /	24
Parçayla Bütün Arasında Şiirin Meselesi /	30
Siyasi Şiirin Kriterleri /	35
Tarz-1 Siyaset Olarak Şiir /	39
Sahih Şiir ve Serencamı /	42
Edebiyatın Dili, Dilin Edebiyatı /	45
Retoriğe Karşı Dilin Terörizmi /	49
Şiirin Paydası /	54
Konvansiyonel Şiirin Kabahati /	57
Antolojilerdeki İktidar Tezahürleri /	62
Kirlilikten Maraz Doğar /	68
Ödüllerin Anlam ve İtibarı /	72
Şairin Ödülü /	75

II. BÖLÜM: ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ

Ataç'ın Zıtlıkları /	81
Yeni Eleştiri, Hüseyin Cöntürk ve Pozitivizm /	87
Şiir Eleştirisinde Bir Yerlilik Örneği /	102
Mehmet H. Doğan'ın Eleştirmenliği /	109
1960 Kuşağının Eleştirmeni: Eser Gürson /	114
80'lerden Günümüze Eleştirideki Omurgasızlık /	121

III. BÖLÜM: 2000'LERİN NABZI

2004 Yılı: Dergilerdeki Şiir Eleştirileri Üzerine /	133
2005 Yılı: Dergilerdeki Şiir Eleştirileri Üzerine /	183
2006 Yılı: Dergilerdeki Şiir Eleştirileri Üzerine /	206
2007-2009 Yılları: Dergilerdeki Şiir Eleştirileri Üzerine /	233

KAYNAKÇA / 293

DİZİN / 295

I. BÖLÜM
ELEŞTİRİNİN SULARINDA

ELEŞTİRİYİ KONUMLANDIRMA ÇABASI

Eleştiriye lüzumsuz addeden hatta yer yer edebiyata ayak bağı teşkil edebilecek bir faaliyet olduğunu ileri sürenlerin endişelenecek düzeyde ciddiye alındıklarını sanmam. Gerçi sözkonusu iddiaların tam bu açıklıkta dile getiril(e)mediği malum. Ancak eleştiri alanındaki gayret ve verimleri küçümseme temayülleri- nin eksik olmadığı bir gerçek. Bunların geçerli, anlaşılır gerek- çelerden uzak, tamamen yersiz ön yargılara ve hamasete dayalı yüzeysel yaklaşımlardan ibaret olduklarını görmek ise zor değil. Önsel bir kazıya babında ifade etmek istersek diyebiliriz ki edebiyatsız bir eleştiri ne kadar yersiz ve muhal ise eleştirisiz edebiyat da o kadar eksik demektir.

Eleştirisiz bir edebiyatın varlığı elbette mümkün, ama bunun bizatihi edebiyat açısından bir eksiklik olduğunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Her şeyden önce eleştiriye verdiğimiz değer edebiyata verdiğimiz değer bir gereği olarak ortaya çıkar. Buna göre edebiyat ile eleştiri ilişkisinde esas mesele, edebiyatı doğru bir yola koymaktan, o yolda inkişaf ettirmekten ibarettir denebilir. Eleştiriye ilişkin beklentilerin odağında da bu çerçevede açıklayıcı, aydınlatıcı, temellendirici tespit ve yorumları temayüz ettirme vardır. Eleştiri eser üzerinden çalışır ve ona düşen görev temel itibarıyla eseri eser, daha özelde şiiri şiir yapan özellikleri açığa çıkarmaktır. Bu iş onun belli başlı asgari şartlarından biridir. Eleştiriye bizatihi eserin ihtiyaç duyduğu bu alandan başka bir mecraya taşımamanın eleştiri çerçevesinde kabule şayan olma niteliği yoktur. Eleştiri veya eleştirel deneme kapsamındaki yazılar ile değerlendirme, tanıtım yazıları arasındaki farkı da burada görürüz. Değerlendirme yazıları eser hakkında bir intiba oluşturmaya, tanıtım ise eseri fark ettirme amacına müteallik işlerdir. Eleştiri ise kavrayıcı bir bakış ve yorumlamayla metne teknik ve/veya içerik düzeyinde

nüfuz etmeyi gerektirir. Bu sayede eleştiri edebiyatı beslemekle kalmaz, ona istikamet kazandırıcı bir unsur olarak devreye girer. Amacımız eleştirinin işlev ve yararlarını sayıp dökmek olmadığından, burada edebiyatla eleştiri arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında bir değerlendirme yapmakla yetineceğiz.

Bir tarafta eleştiriye, eleştirel çalışmalara burun kıvrımlar, diğer tarafta gerçek anlamıyla bir eleştirinin tebarüz ettirilememesiyle ilgili serzenişler birlikte dikkate alındığı takdirde, edebiyat pratiğiyle eleştiri arasındaki ilişkinin pamuk ipliğine bağlı olarak gittiğini iddia etmemiz çok yanlış olmaz. Bu iki tarz yaklaşım da eleştirinin neliği hakkındaki kimi ön yargı veya bilgi eksikliğinden besleniyor gibidir. Eleştirinin edebiyata bağlı olarak gerçekleşen bir etkinlik olması ister istemez edebiyattan bağımsız bir anlamının olamayacağını ihsas ettirmektedir. Bunun böyle olup olmadığını ayırt edebilmek için her şeyden önce eleştiri kuramlarının eleştiriye ne anlam yüklediklerine dikkat etmek lazım. Ayrıca eleştiri sahasında ortaya çıkan ciddi örneklerle bakılarak bunlardaki söylemsel yapının ve boyutların karakteristikleri ekseninde eleştiriyle edebiyat arasında var olan ayrışma noktaları ortaya konulabilir. Dahası var olan örneklerden hareketle eleştirinin yer yer bilime yer yer edebiyata yakın durduğu görülebilir. Ancak eleştiri ne tümüyle bilime ne de tümüyle edebiyata dahildir. Sadece nesnel bir zemin üzerinde çalışmadığı gibi öznellekle karakterize olamayacak kadar da somuta inkılap etmek mecburiyetindedir. Öte yandan eleştirinin kuramsal temellere dayandırılmasını şart kılmak kuramcı bir bağnazlık olarak değerlendirilebilir. Eleştirinin disipline edilmesi bakımından kuram elbette işlevsel bir öneme sahiptir. Ancak edebiyat gibi yaratıcılığın, öznelğin ve imgeselin belirleyici olduğu bir alanda kuramsal temelli yaklaşımların geçerliliğine değilse bile açıklayıcılık iddialarına kuşkuyla yaklaşmakta büyük fayda vardır. Edebiyat eseri kalıpların, kavramların dışına çıkmaya her zaman teşne bir yaratıcılıkla

temayüz eder. Bu sebeple eleştirinin birinci amacının ve meselesinin esere nüfuz etmek olduğunda bir tereddüdümüz yoksa onu total kuram ve şablonlarla baskı altına alma ve kuşatma eğiliminden yeterince sarfi nazar etmek gerekir. Kuramların esere nüfuz etmede gereksiz değil ancak yardımcı araçlar olarak görülmesi doğru bir yaklaşım olur. Sahici niteliğe sahip her edebiyat metni, kuramsal olanla az veya çok örtüşmez bir potansiyele sahiptir. Bu yüzden aslolan, her eseri kendi özgünlüğü içinde anlamaya çalışmaktır. Eser (şiir), bilhassa eleştirmenin kendi dünyasında oluşturduğu etki ve yankılarla sahip olduğu anlam dünyasının ipuçlarını verir. Dolayısıyla eleştiri, özne-eleştirmen ile eser arasında gerçekleşen bir diyalog ekseninde tebarüz eder. Dahası eserin tabiatı icabı açık uçlu olma mecburiyetiyle şartlı hâle gelir.

Eleştirinin edebiyat/eser karşısındaki konumunun belirlenmesi, bilhassa kuramsal eleştirinin belli başlı sorunsallarından biri olarak kendisini göstermekte. Bunun yeni bir sorunsal olmadığı, bu anlamda eleştirinin tarihsel bir evrim süreci içinde olduğu söylenebilir. Eleştiriyle ilgili yapıla gelen kavramlaştırma çabalarının temelinde sözkonusu sorunsalın her zaman ağırlıklı bir yer tuttuğunu fark edebiliyoruz. Ancak makro plandaki kavramlaştırmalar düzeyinde bakılacak olduğunda bunun bir sorunsal olmaktan çıktığı, eleştiriyle edebiyat arasındaki ilişki konusunda büyük ölçüde bir anlayış birliğinin var olduğu bile düşünülebilir. Makro olandan kastettiğimiz, eleştirinin genel hususiyetleri açısından edebiyat karşısındaki konumudur. Bununla ilgili en vurgulayıcı tanımlamayı Barthes'ın ifadelerinde buluyoruz: "Eleştiri söylem hakkında söylemdir: İkincil bir dil ya da (mantıkçıların dediği gibi) birincil bir dil (ya da dil-nesne) hakkında yapılan bir üstdildir" (1995, 9). Eleştirinin edebiyata dair bir "söylem", "bir üstdil" olarak tanımlanışı, eseri anlamlandıran bir etkinlik oluşuna istinaden yapılmıştır. Eleştirmen, dünya ile eleştiri arasına daima eseri (edebiyatı) koymak

zorundadır. Esere ilişkin olmayan hususlar eleştiri metninde bir nevi dolgu malzemesi olarak kalır. Fakat bu durum eleştirinin edebiyat eserine indirgenmesi gerektiğini göstermez. Aksine eleştiri, eseri açıklamaktan öteye geçerek dünyaya dair kendi yorumunu da beraberinde getirir. Başka deyişle her eleştiri, eleştirmenin bakış açısı ve dünya görüşüyle realize olur. Zira eser (şiiir), şairin temellükünden çıkarak kendi varoluşunu başka okuma ve anlama biçimlerinin tedarikine sunmaktan hiçbir şekilde alıkonamaz. Eleştiri bu yolla ileri bir merhaleye doğru irtifa kaydeder. Böylece bilimselliğın sınırlarına hapsedilemeyecek kerte belli bir kavrayış ufkuyla açılmanın bir etkinliğe dönüşür. Bu bağlamda eleştirmen dünyaya eserin “içinden” bir bakışla bakmak, ancak onu kendi ufuk alanında bir okumaya tabii tutarak bir anlamda yeniden üretmek suretiyle yeni bir varoluş alanına taşır. Eserden yola çıkarak eserin ötesine doğru geçer. Yaptığı iş onu edebiyat veya şiiir kılmaz, hatta o biçim ve üslup itibariyle edebiyata, şiiire benzememek zorundadır. Aksi takdirde kendi sahasından ve disiplininden uzaklaşarak yozlaşma emarelerini vermeye başlayacaktır. Üslupçuluk eleştirel düşüncenin gelişimi açısından ciddi bir probleme dönüşebilmektedir. Nitekim üslup çoğu zaman eleştirinin önüne geçebilmekte, klişe bilgi ve ezberlerle eleştiriyi içi boş, süslü laflar yığını hâline getirebilmektedir. Biz ise burada eleştirinin gerek bilim gerekse edebiyattan farklı bir etkinlik alanı olduğunu vurgulama çabamızdayız. Eserin, tabiatı gereği eleştirmenin bakışından, duyarlık ve kavrayışından izole edilemeyecek kadar insana açık bir boyutunun olduğundan hareketle eleştiri için doğru ve üretken bir konumlanmanın şartlarını ifade etmeye çalışıyoruz. Bunun için eseri “neyse o” olarak açıklama, aydınlatma iddialarının temellendirilemeyecek kadar çürük, mesnetsiz iddialar olduğu muhakkaktır. Her esere uygulanabilir nitelikte genel geçer kuram ve yöntemler ihdas edilemeyeceğini de gözden irak tutmamalı. Bu çerçevede eseri kuşatıcı tarzda

veya yetkinlikte bir eleştiriden bahsetmemiz mümkün olmaz. Eagleton'ın ifadeleriyle “Doğruluğa erişen ama asla onun eşiti olamayan şiir dışı bir söylem, nasıl olur da üzerine konuştuğu bir gerçekliği ele geçirmeyi umabilir” (1996, 42).

Eleştiri esere nüfuz etme becerisini ne düzeyde gösterirse gösterebilir, onu bütünüyle kavramaya güç yetiremez. Edebi eser, tam da “edebi” olması hasebiyle ele geçirilemez bir tabiata sahiptir. Burada eleştirmenlerin eseri ele geçirme iddiasında bulunacak kadar zaten safdil kimseler olmadıkları söylenebilir. Ne ki eleştiriye nesnelleştirmeye yönelik kimi iddiaların temelinde, belirli düzeylerde de olsa böylesi bir kuşatıcılığın gerçekleştirilebileceğine ilişkin zanların varlığından bahsetmek yanlış olmaz. Edebi eseri nesnel ve öznel düzeylere ayırıştıran yaklaşım biçimleri, sözkonusu zanların oluşmasına bir zemin hazırlamaktadır.

Eleştirmen, edebiyata attığı nesnellik düzeyini genişlettiği ölçüde kuşatıcılık iddiasını ileriye doğru götürecektir. Nesnellik eserin en somut, en görünür, en dışsal taraflarıyla ilgilidir daha çok. Dolayısıyla eleştiride nesnelciliği savunanların genellikle biçimci eleştirmenler olmaları tesadüfi değildir. Biçimi oluşturan unsurlar değişken derecelerle de olsa nispeten daha somut, görünür bir nitelik gösterirler. Bu yüzden nispeten nesnel bir zeminde durdukları yadsınamaz. Ancak bunun bile kolaylıkla kısıtlayıcı şablonlara dönüşebildiğini, konvansiyonel değerler ve beğenilerle tahkim olabildiğini biliyoruz.

Bu itibarla sözkonusu nesnellüğün edebi eserin değeri ve anlamıyla ilgili genel geçer bir yargıya varmayı mümkün kılıp kılamayacağı konusunda temkinli olmak gerekiyor. Şöyle ki, eseri biçim düzeyinde ele geçirme iddiası içindeki bir eleştiri bile nihayetinde belli bir biçim tasavvurundan ve apriosinden hareket etmektedir. Biçimle ilgili normlar biçimci eleştirmenin bir çeşit uygulama tüzüğü yerine geçmektedir. Dahası biçimci eleştiri, edebiyata görece yanlış bir yerden bakmakta, içerikle

biçimin birbirinden ayrı şeyler olduğu veya ayrılabilceği varsayımıyla hareket etmektedir. Buysa edebiyatın edebiyat olmayan yapılarla arasındaki nitelik farkını görmezden gelen son derece ikircikli bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyatı böylece biçimin teminatı ve kontrolü altına almayı hedefleyen biçimci eleştiri, bu bağlamda pozitivizmle ilişkilendirilebilir. Pozitivizmin dünyayı/olguları salt dışsallığa (görüntüye) indirgeyen, görünenler (madde, biçim) dışında oluşturulmuş anlam katmanlarını geçersiz addederek saha dışına iten yaklaşımıyla biçimcilik arasındaki bu benzerlik dikkate değer sayılır. Madde yani biçim, dünyanın (eserin) sadece görüntüsünü içermektedir. Bu ise eserin kendisini ifade edemeyecek kadar özünden yalıtılmış, ayrıştırılmış bir yapıya tekabül eder. Biçime indirgenen eleştiri, anlamı okuyucuya bıraktığı için eser karşısında denebilir ki “teknik” bir tutum takınıyor, böylece anlamı mesele edinmeden belli bir iyi-kötü yargısı oluşturmaya çalışıyor, pozitivist bakış açısını tabiri caizse liberal bir anlayışla tamamlıyor. Dolayısıyla biçimci eleştirinin edebiyatta bir tür liberalizm olarak zuhur ettiğini söylemek mümkün. Ancak edebiyatın yapısı itibariyle böylesi biçim-içerik ayrıştırmalarını yadsıyan bir olgu olması, biçimci eleştirinin tarihsel eleştiri, yazar merkezli eleştiri, okur merkezli eleştiri gibi daha çok eleştiriye yardımcı bir yöntem olarak değerlendirilmesine mani teşkil edecek değildir.

Biçimci eleştirinin yalnızca biçimsel unsurlar temelinde esere yaklaşmayı öngörmesi ona bir nesnellik imkânı sunmakta, nesnellüğün ancak biçim veya teknik özellikler üzerinden sağlanabileceğine ilişkin önemli bir doğruya işaret etmektedir. Gerçekten de biçimcilik dışında eleştirinin nesnel bir söylem üretme ihtimali yok denecek düzeydedir. (Yapısalcı eleştiriye de burada biçimcilikle aynı minvalde anmak mümkün.) Doğası gereği çokanlamlılığa açık nitelikteki edebiyat eserini nesnel kriterlerle çerçevelemeye çalışmak yöntemsel açıdan bir tür

dogmatizm sayılabilir. Nesnellik, eleştiri için olmazsa olmaz değildir. Biçimsel unsurlarla sınırlandırılmışlık ister istemez eleştiriyle edebiyat arasındaki ilişkiyi sığ bir düzeye taşımakta, biçim hatta estetik burada teknik unsurlara irca edilmektedir. Anlam ve içeriğin biçime dahil olduğu gerçeği bu şekilde gözden kaçırmaktadır.

Bununla beraber yapılması gereken, biçimci eleştiriye bir kenara koymak değil, çok yönlü bir eleştiri kapsamında bundan yararlanmayı bilmektir. Yöntemsel bir dogmatizme sapmadan analitik olanla sentetici, teknikle içeriksel unsurları bir arada değerlendirebilen bütüncü bir eleştiriye ihtiyaç vardır. Farklı kuram ve yöntemlerden yararlanmaya açık, ancak edebiyata uygulanan kuramsal, yöntemsel bir şablonun gölgesine dönüşmekten de gereğince uzak kalabilen bir eleştiri, hem esere nüfuz etme hem de bir üst dil oluşturma yönünde bereketli sonuçlar verme istidadını gösterebilecektir.

Barthes, Roland (1995). *Yazarlar ve Yazınlar*, Çev: Erol Kayra, Ekin Yayınları.

Eagleton, Terry (1996). *Spectator'dan Yapısalcılık Sonrasına Eleştirinin Görevi*, Çev: İsmail Serin, Ark Yayınları.